

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a knihovnictví
Kabinet knihovnictví

Postavení a role knihoven na univerzitách demokratických zemí

Seminární práce k předmětu Učící se společnost a role knihovníka v ní

Autor: Šimon Vích

UČO: 128473

Typ studia: prezenční

Ročník: 3.

Brno
2009

Obsah

1	Úvod do problematiky vysokoškolských knihoven	3
1.1	Stav vysokoškolských knihoven v ČR v roce 1998	3
1.2	Rozvoj českých vysokoškolských knihoven na počátku 21. století	4
1.3	Nové role a úlohy vysokoškolských knihoven	5
1.3.1	Informační gramotnost a vysokoškolské knihovny	5
1.3.1.1	Odborná komise pro informační výchovu a informační gramotnost na vysokých školách	5
1.3.1.2	Asociace knihoven vysokých škol	6
1.3.1.3	Vybrané projekty českých vysokoškolských knihoven na poli informačního vzdělávání	7
1.3.1.4	Informační vzdělávání v zahraničí	8
1.3.1.5	Profil informačně gramotného vysokoškolského studenta	8
1.3.2	Vysokoškolské knihovny jako multikulturní knihovny	9
1.4	Hlavní problémy vysokoškolských knihoven	9
1.5	Nové role vysokoškolských knihovníků	9
1.5.1	Knihovník – profesionál	10
1.5.2	Knihovník – učitel	10
1.5.3	Knihovník – člen akademické obce	10
1.5.4	Knihovník – člen profesní organizace	10
2	Závěr	11
3	Použité zdroje	12

1 Úvod do problematiky vysokoškolských knihoven

Vysokoškolské knihovny shromažďují, zpracovávají a půjčují vědeckou a odbornou literaturu pro studijní a vědecké účely. Jejich uživatelé jsou nejčastěji pedagogové a studenti vysokých škol, pod kterými knihovny působí. Ve srovnání s jinými typy knihoven nelze vysokoškolské knihovny strukturovat například podle počtu obyvatel. Je to právě kvůli takto vymezenému okruhu uživatelů. Velmi často jsou však služby vysokoškolských knihoven, byť v omezeném rozsahu, poskytovány odborné a širší veřejnosti.

Knihovní fondy vysokoškolských knihoven jsou zaměřené podle studijních programů a oborů jednotlivých vysokých škol. Profil knihovních fondů je budován také podle vědeckovýzkumného zaměření vysokoškolských pracovníků.

1.1 Stav vysokoškolských knihoven v ČR v roce 1998

Jaký byl stav vysokoškolských knihoven v České republice před více než deseti lety můžeme najít ve Zprávě o stavu vysokoškolských knihoven zpracovaný Radou vysokých škol¹. Ve zmíněné době byl stav na každé vysoké škole výrazně odlišný. Ne všem vysokým školám se dařilo vypořádat s dlouhodobým problémem roztržičnosti a decentralizace fakultních a ústředních knihoven.

S největšími komplikacemi se vysokoškolské knihovny potýkaly při doplňování knihovních fondů. V porovnání se zahraničím rozpočty českých vysokých škol klesaly, k čemuž pomáhala i tehdejší politická situace v České republice. Významným faktorem, který vysokoškolským knihovnám při akvizici přitížil, bylo zvýšení cen všech informačních zdrojů. Důsledkem nízkých rozpočtů bylo snížení počtu odebíraných zahraničních periodik, převážně vědeckých. Knihovny tak byly nuceny pořízenou literaturu poskytovat většinou jenom prezenčně do studoven.

Ze Zprávy o stavu vysokoškolských knihoven se také dovídáme o personálních problémech vysokoškolských knihoven. Mezi ně patřila především nízká kvalifikovanost knihovníků, jejich nedostačující počet a špatná znalost cizích jazyků. Neadekvátní mzdové

¹ více viz RAMAJZLOVÁ, Barbora. *Zpráva o stavu vysokoškolských knihoven* [online]. [1998] [cit. 2009-04-30]. Dostupné z: <http://genesis.upce.cz/priloha/knihovna-cpvs98_1>.

ohodnocení, zvláště vysokoškolsky vzdělaných knihovníků, zapříčinilo odliv těchto lidí do jiných pracovních sfér.

Přetrvávaly také problémy v technickém a prostorovém vybavení vysokoškolských knihoven. Ty se projevovaly především v nedostačujícím počtu studijních míst. Neopomenutelným problémem byla také špatná výchova uživatelů pro práci s informacemi.

1.2 Rozvoj českých vysokoškolských knihoven na počátku 21. století

V posledních letech zaznamenaly české vysokoškolské knihovny obrovský rozmach. Knihovny totiž začínají poskytovat nové druhy informačních služeb. Mezi ně patří například elektronické dodávání dokumentů, zpřístupňování licencovaných elektronických informačních zdrojů nebo vyhledávání v online katalogích.

Nejmarkantněji je vidět rozvoj vysokoškolských knihoven na poli technického vybavení. Knihovny se zabývají nutnou inovací počítačů, zaváděním moderních informačních technologií a probíhá v nich plná automatizace. Vybavení všech knihoven internetem patří v dnešní době již k samozřejmostem.

Vysokoškolské knihovny získaly v oblasti vybavení informační a komunikační technikou určitý náskok. Šlo totiž právě o vysoké školy, které byly jako první propojeny počítačovou sítí CESNET². To znamenalo i postupné připojení jejich knihoven do této sítě. Tyto knihovny byly vybavovány výpočetní technikou jak z prostředků svých škol, tak z grantového systému Fondu rozvoje vysokých škol³. Avšak i přes tuto významnou podporu nebylo stále dosaženo standardní úrovně zahraničních vysokoškolských knihoven.

Další rozvoj je patrný v oblasti prostorového vybavení. Vysokoškolské knihovny se stěhují do nových či zrekonstruovaných prostor, ve kterých se nachází lepší zázemí pro personál a uživatele. Většina knihoven tak mohla zpřístupnit i podstatnou část samotných knihovních fondů ve volném výběru a zvýšit počet studijních míst.

² více viz <http://www.cesnet.cz/sdruzeni/>

³ více viz <http://www.frvs.cz/>

1.3 Nové role a úlohy vysokoškolských knihoven

V současné době můžeme u vysokoškolských knihoven pozorovat vykrytalizování nových rolí a úloh, které v minulosti neexistovaly či byly z různých důvodů opomíjeny. Knihovny se plně věnují zpřístupňování všech informačních zdrojů, přičemž důraz kladou na elektronické informační zdroje. Pracovníci vysokoškolských knihoven fungují kromě své dosavadní práce nově také jako navigátoři při vyhledávání konkrétních informací v různých zdrojích.

Kvůli nárůstu informačních zdrojů knihovny cíleně řeší problematiku informačního vzdělávání. To se projevuje nejvíce v elektronickém zpřístupňování informací a změnách ve výuce, které se týkají jejího obsahu i struktury. Začíná se systematickou tvorbou výukových programů v prostředí Internetu. Rozkvět zažívá metoda e-learningu. Vysokoškolské knihovny se také zaměřují na podporování celoživotního vzdělávání.

1.3.1 Informační gramotnost a vysokoškolské knihovny

Informační gramotnost se stává ve 21. století součástí nadnárodních, ale hlavně národních vzdělávacích a informačních politik. Na českém území můžeme první záblesk podpory informační gramotnosti sledovat již od počátku 70. let 20. století, kdy se začíná pracovat na státním výzkumném úkolu „Informatická výchova uživatelů odborných informací“⁴. Od té doby byly však další snahy o rozvíjení informační výchovy na vysokých školách až na výjimky zcela necentralizované. Sporadické impulsy přicházely v podstatě pouze od knihovníků, nikoliv od vyučujících.

1.3.1.1 Odborná komise pro informační výchovu a informační gramotnost na vysokých školách

Špatná situace týkající se informační gramotnosti panovala na českém území až do roku 2000, kdy vznikla Odborná komise pro informační výchovu a informační gramotnost na

⁴ více viz ULBRICHOVÁ, Milada. *Výchova studentů na vysokých školách k tvůrčí práci a využívání vědeckých a technických informací: sborník ze semináře konaného 22. září 1978 v Praze*. Praha: Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací, 1979. 111 s. Studijní texty ; č. 6.

vysokých školách (IVIG)⁵, která se začala zabývat velice rozmanitými úkoly. Kromě podpory aktivit vysokoškolských knihoven v oblasti informačního vzdělávání sdílí také zkušenosti získané v přípravě a realizaci informačního vzdělávání. Lepší informační gramotnosti chce dosáhnout nejrozličnějšími přednáškami, povinným i nepovinným absolvováním předmětů, exkurzemi, školeními či vzdělávacími kurzy.

IVIG se vytrvale snaží dostat informační výchovu do výuky na vysokých školách. Toho lze docílit pouze vzájemnou spoluprací pedagogů a knihovníků při tvorbě online kurzů informační výchovy. Odborná komise IVIG proto vytvořila adresář vysokoškolských knihoven⁶, které se problematikou informační výchovy zabývají.

Odborná komise IVIG od roku 2002 nadále pokračuje pod hlavičkou Asociace knihoven vysokých škol.

1.3.1.2 Asociace knihoven vysokých škol

Důležitou a novou roli vysokoškolských knihoven tvoří sdílení informačních zdrojů. Mezi knihovnami vznikají nejrozličnější druhy koordinace a vzájemné spolupráce. Zakládají se nové organizace, sdružení a asociace, které se zabývají problematikou vysokoškolských knihoven.

Mezi ně můžeme počítat také Asociaci knihoven vysokých škol (AKVŠ)⁷. Pod tuto asociaci přímo či nepřímo spadá velké množství různých odborných a pracovních komisí. Jsou to například Odborná komise pro elektronické informační zdroje⁸, Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských a kvalifikačních prací⁹, Odborná komise pro informační výchovu a informační gramotnost na vysokých školách¹⁰ nebo celá řada pracovních komisí Rady vysokých škol¹¹.

⁵ více viz <http://knihovny.cvut.cz/ivig/>

⁶ více viz <http://platan.vc.cvut.cz/advs?>

⁷ více viz <http://www.akvs.cz/o-asociaci/index.html>

⁸ více viz <http://www.akvs.cz/komise/komise-eiz.html>

⁹ více viz <http://www.evskp.cz/>

¹⁰ více viz předchozí kapitola

¹¹ více viz <http://www.radavs.cz/index.php?oblast=6>

AKVŠ zastupuje vysokoškolské knihovny při jednáních, která se týkají koncepce a naplňování státní informační politiky a národního knihovního systému. Dále se AKVŠ snaží hájit a prosazovat zájmy členských vysokoškolských knihoven při jednáních s organizacemi z oblasti vzdělávacích, informačních a komunikačních technologií. AKVŠ se vytvořením společné základny zavazuje ke spolupráci nejen v měřítku národním, ale také mezinárodním. Jedná se o spolupráci ve vzdělávání, rozvoji knihoven či při řešení různých odborných problémů.

1.3.1.3 Vybrané projekty českých vysokoškolských knihoven na poli informačního vzdělávání

Za zmínku jistě stojí zmínit několik projektů, kterými se české vysokoškolské knihovny snažily v nedávné minulosti prorazit v oblasti informačního vzdělávání.

Studijní a informační centrum České zemědělské univerzity v Praze¹², které plní funkci univerzitní knihovny, již několik let pořádá přednášky a semináře pro své uživatele. Na nich jsou zájemci proškoleni z práce s informacemi, dostupných elektronických informačních zdrojů, základních pravidel citování apod. Cílovými skupinami jsou studenti prvních ročníků bakalářských studijních programů, studenti začínající s psaním bakalářské nebo diplomové práce a doktorandi. Důraz je kladen zejména na spolupráci pracovníků SIC s novými pedagogy. Program probíhá v rámci běžné výuky, do které byly zařazeny také kurzy informačního vzdělávání pomocí metody e-learningu.

E-learningový kurz Jak pracovat s odbornými informacemi¹³, který spadá pod Pedagogickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, byl ve své době ojedinělým projektem v prostředí českých vysokoškolských knihoven. Knihovník se totiž dostává do nové pozice e-tutora, který provádí studenty online výukou.

Knihovny Českého vysokého učení technického v Praze se angažují v povinných i volitelných předmětech, které se zabývají informačním vzděláváním. Patří mezi ně například předmět Informační zdroje¹⁴, ve kterém se studenti seznámí s odbornými databázemi,

¹² více viz <http://www.sic.czu.cz/>

¹³ více viz <http://eldum.phil.muni.cz/course/view.php?id=9>

¹⁴ více viz <http://knihovny.cvut.cz/vychova/vyuka-fs/index.html>

technickými normami a patentovými databázemi. Dalším předmětem je Information Literacy Course¹⁵, který je vyučován v angličtině.

Knihovna Univerzity Pardubice¹⁶ se aktivně podílí na dvou kurzech. Prvním je seminář Informační zdroje pro společenské vědy a druhým je povinně volitelný předmět Informační zdroje a jejich využívání. Mezi probíraná témata patří například sekundární informační zdroje, vyhledávání na Internetu, specializované informační zdroje pro jednotlivé oblasti práva, státní správy a samosprávy a příprava a realizace řešerší.

Knihovny Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích¹⁷ spustily v roce 2002 výuku kurzu Informační a databázové systémy v rostlinolékařství, který se začal vyučovat díky již výše zmíněnému grantovému programu Fondu rozvoje vysokých škol. Ústřední knihovna Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně zaštiťuje online kurz Knihovna ve světě informačních technologií¹⁸.

1.3.1.4 Informační vzdělávání v zahraničí

Jak se dá spolupracovat mezi různými typy knihoven dobře ukazuje projekt Electronic Library of Eastern Finland (ELEF)¹⁹. Jedná se o finský projekt, který proběhl mezi léty 2001 a 2003. Podílely se na něm tři nejdůležitější knihovny v Joensuu – městská, univerzitní a technická knihovna, která celý projekt koordinovala. Knihovny se snažily pomoci svým uživatelům i personálu získat takové znalosti a dovednosti, které mohly dále využít v dnešní informačně laděné společnosti. Projekt byl spolufinancován ze strukturálních fondů Evropské Unie²⁰, z čehož by si měly české vysokoškolské knihovny vzít příklad a následovat tento moderní trend.

1.3.1.5 Profil informačně gramotného vysokoškolského studenta

Závěrem k tématu týkajícího se informačního vzdělávání lze poznamenat, že i cílem knihoven by mělo být, aby informačně gramotný vysokoškolský student dokázal porozumět

¹⁵ více viz <https://www.knihovny.cvut.cz/courses/index.html>

¹⁶ více viz <http://www.upce.cz/knihovna.html>

¹⁷ více viz <http://www.lib.jcu.cz/>

¹⁸ více viz <http://www.knihovna.utb.cz/kurz/>

¹⁹ více viz www.ncp.fi/projektit/elef/pohjois-karjala/eng/index.html

²⁰ více viz <http://www.strukturalni-fondy.cz/>

odborným textům a vystihnout jejich podstatné myšlenky. Zároveň je také důležité, aby s pomocí informačních zdrojů uměl odborný text vytvořit a to s ohledem na autorský zákon. Za samozřejmost se pokládá, že student běžně využívá informační a komunikační technologie pro vyhledávání, zpracovávání a prezentování informací.

1.3.2 Vysokoškolské knihovny jako multikulturní knihovny

Multikulturními knihovnami se myslí takové knihovny, které poskytují tištěné materiály o své činnosti v různých jazycích. Stejně tak i jejich web musí být vícejazyčný a musí obsahovat informace pro různé menšiny. Pro veřejnost by měly být pořádány semináře a přednášky o těchto menšinách. Pro multikulturní vysokoškolské knihovny je typické, že jejich pracovníci jsou o práci s menšinami informováni bez předsudků. V multikulturních knihovnách nesmí chybět ani orientační tabule v cizojazyčném provedení. Dále musí tyto knihovny klást důraz na různorodost knihovního fondu. Za samozřejmost se pokládá spolupráce s jinými knihovnami či profesními organizacemi.

1.4 Hlavní problémy vysokoškolských knihoven

Mezi největší problémy vysokoškolských knihoven patří nízký počet zaměstnanců, jejich neodbornost a neadekvátní finanční ohodnocení. Většina problémů se bohužel týká financí. Finanční problémy lze vyřešit tím, že knihovny nebudou brány jako samostatné části vysokých škol, ale budou uznávány jako jejich neopomenutelné prvky v procesu vzdělávání.

Vysokoškolské knihovny se potýkají s neustálým růstem cen informačních zdrojů, na jejichž získávání mají k dispozici pouze nedostačující finanční prostředky. U některých knihoven se však stále setkáváme s neefektivním využíváním finančních zdrojů, což se nejvýrazněji projevuje při nesystematickém doplňování knihovních fondů.

1.5 Nové role vysokoškolských knihovníků

V předchozím textu již bylo naznačeno, jak by měl vypadat správný profil dnešních vysokoškolských knihovníků. Podle současných trendů můžeme těmto knihovníkům přisoudit následující role, které však spolu úzce souvisí a různě se prolínají.

1.5.1 Knihovník – profesionál

V první řadě musí být každý vysokoškolských knihovník profesionálem, který dokonale ovládá svoji profesi a dokáže své vzdělání uplatnit v praxi. Přitom ani vzdělání neknihovnického směru není pro pracovníky knihoven překážkou. Ve vysokoškolských knihovnách se uplatní například i informatici, archiváři, ekonomové či absolventi škol s pedagogickým zaměřením.

1.5.2 Knihovník – učitel

Knihovník – učitel (známý také pod anglickým ekvivalentem „teaching librarian“) se ocitá v roli pedagoga a musí být plně připraven zastoupit jeho roli. Vysokoškolští knihovníci tak pro studenty pořádají různé kurzy, přednášky, školení a exkurze a zasvěcují je do tajů správné práce s informacemi, bez které se žádný vysokoškolský student neobejde. Knihovník – učitel častokrát plní i roli konzulta a pomáhá diplomantům či studentům postgraduálního studia při řešení jejich úkolů.

1.5.3 Knihovník – člen akademické obce

Označením knihovník – člen akademické obce se myslí takový vysokoškolský knihovník, který se plnohodnotně zajímá o situaci na dané vysoké škole. Konkrétně se to projevuje tak, že knihovníci jednají s vedením školy, pedagogy, dalšími akademickými pracovníky a samozřejmě také se studenty. Všechny jmenované informují o činnosti knihovny a prezentují jim své zlepšovací návrhy. Aby zkvalitnění služeb poskytovaných knihovnou bylo co nejefektivnější, neměli by se vysokoškolští knihovníci vyhýbat zpětné reflexi ani zdravé kritice.

1.5.4 Knihovník – člen profesní organizace

Další úlohou vysokoškolského knihovníka, která dopomůže k lepšímu postavení jeho knihovny, je zastávání role knihovníka – člena profesní organizace. Tyto organizace častokrát nabízí členství pracovníkům různých typů knihoven, což otevírá knihovníkům nové pracovní obzory. Profesní organizace také vydávají nejrůznější oficiální prohlášení a dokumenty plné důležitých informací, které mohou následně jejich členové či vedoucí pracovníci jednotlivých

vysokoškolských knihoven využít při jednáních se zástupci svých škol. Taková forma spolupráce se může projevit například při žádostech o získávání grantových prostředků na činnost knihoven.

2 Závěr

Seminární práce se z velké části věnovala problematice informační gramotnosti, informačnímu vzdělávání a vzdělávání obecně. Jedná se totiž o jednu z nejdůležitějších rolí, kterou vysokoškolské knihovny zastávají. Práce uvedla také profil moderního vysokoškolského knihovníka, okrajově se zabývala aktuálními problémy vysokoškolských knihoven a popisovala činnosti multikulturních knihoven. Zmiňovaná témata byla primárně aplikována na stav v České republice, avšak letmo zachycovala i situaci v zahraničí.

3 Použité zdroje

DOMBROVSKÁ, Michaela. Informační gramotnost - teorie a praxe v ČR. *Národní knihovna: knihovnická revue* [online]. 2004, roč. 15, č. 1, s. 7-18 [cit. 2009-04-30]. Dostupné z: <http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0401/0401007.html>.

MATUŠÍK, Zdeněk. *Strategie pro evropské knihovny*. Praha: Svaz knihovníků a informačních pracovníků, 2006. 123 s. Aktuality SKIP ; sv. 22. ISBN 80-85851-16-4.

RAMAJZLOVÁ, B. *Aktuální problémy vysokoškolských knihoven* [online]. [1999] [cit. 2009-04-30]. Dostupné z: <http://www.radavs.cz/archiv/nova/stale/poradni/komise/knih/vsk99.htm>.

RAMAJZLOVÁ, Barbora. *Zpráva o stavu vysokoškolských knihoven* [online]. [1998] [cit. 2009-04-30]. Dostupné z: http://genesis.upce.cz/priloha/knihovna-cpvs98_1.

RESSLER, Miroslav. *Podpora informační gramotnosti ve veřejných knihovnách - cesta k budoucnosti*. 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2006. 112 s. ISBN 80-7050-500-1.

ULBRICHOVÁ, Milada. *Výchova studentů na vysokých školách k tvůrčí práci a využívání vědeckých a technických informací: sborník ze semináře konaného 22. září 1978 v Praze*. Praha: Ústředí vědeckých, technických a ekonomických informací, 1979. 111 s. Studijní texty ; č. 6.